

L'EXPANSIÓ DEL CAPITAL TURÍSTIC ESPANYOL AL SUD GLOBAL. EL TREBALL ALS HOTELS TOT-INCLÒS DE LA REPÚBLICA DOMINICANA

Ernest Cañada

Curs Economia i Ecologia Política del Turisme
23 de març 2017, MACBA, Barcelona

ALBA SUD
investigación y comunicación para el desarrollo

 LA HIDRA
COOPERATIVA

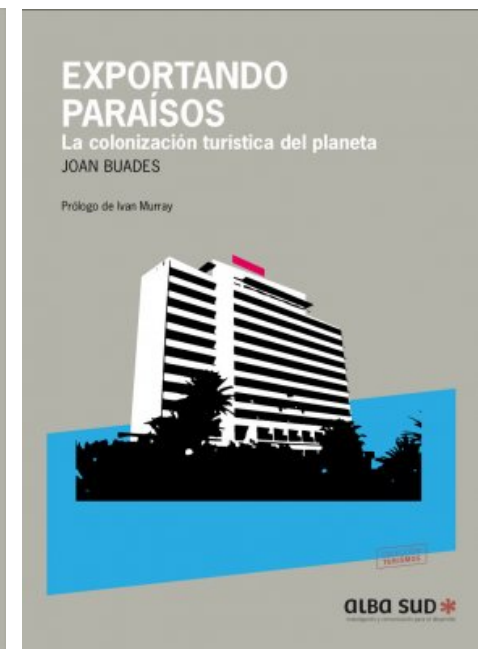
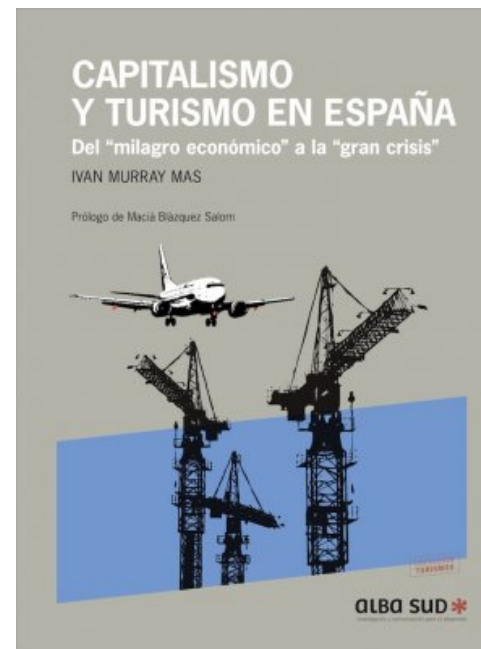
Reprement el fil del curs

---

1. Agustín Cócola (sessió 16/03/2017): el turisme com a facilitador de nous espais i oportunitats per al capital
2. Ivan Murray (sessió 10/03/2017): el capital turístic espanyol fa des dels 90 un salt d'escala i s'internacionalitza.

2015

2006_2014

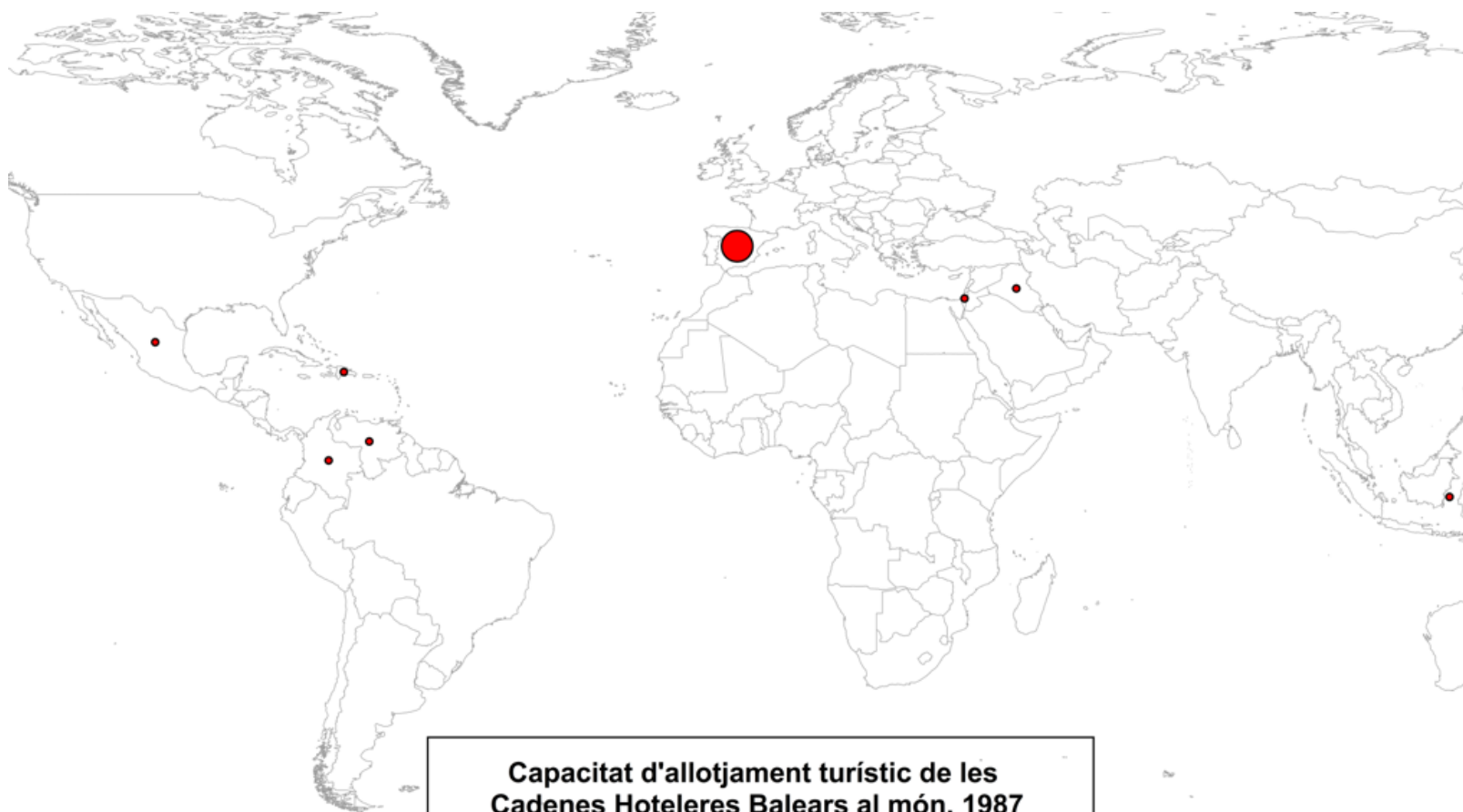

Estimación de la capacidad de alojamiento turístico de las Cadenas Hoteleras Baleares en el exterior, 1987-2011
(E = Establecimientos; H = Habitaciones; P = Plazas).

	1987			1996			2001			2007			2011		
	E	H	P	E	H	P	E	H	P	E	H	P	E	H	P
Total exterior	15	4.984	9.968	120	31.671	63.342	317	83.140	166.280	454	140.264	282.669	463	149.408	302.645
Total	144	36.508	73.012	367	95.239	190.478	749	178.882	357.763	896	250.404	505.347	954	261.983	534.665

	1987			1996			2001			2007			2011		
País	E	H	P	E	H	P	E	H	P	E	H	P	E	H	P
Brasil	0	0	0	10	1.308	2.616	9	1.264	2.528	24	6.190	12.380	17	5.221	10.442
Croacia	0	0	0	0	0	0	19	6.367	12.734	17	4.879	11.523	17	4.089	10.362
Cuba	0	0	0	13	4.453	8.906	34	10.511	21.022	48	17.497	34.994	49	20.822	41.644
EEUU	0	0	0	5	1.168	2.336	21	4.466	8.932	33	7.846	15.692	54	11.535	23.070
Jamaica	0	0	0	0	0	0	1	396	792	5	2.748	5.496	10	5.155	10.310
México	6	1.957	3.914	11	3.052	6.104	27	10.264	20.528	70	29.629	59.287	68	29.831	59.500
Rep. Dominicana	2	1.000	2.000	23	9.615	19.230	48	17.385	34.770	60	27.313	54.638	57	26.359	52.711

Font: Ivan Murray, 2012.

Capacitat d'allotjament turístic de les Cadenes Hoteleres Balears al món, 1987

• 1 pl. - 5000 pl.	● 30000 pl. - 40000 pl.
• 5000 pl. - 10000 pl.	● 40000 pl. - 50000 pl.
• 10000 pl. - 20000 pl.	● 50000 pl. - 60000 pl.
• 20000 pl. - 30000 pl.	● més de 60000 pl.

0 700 1.400 2.800 4.200 Km

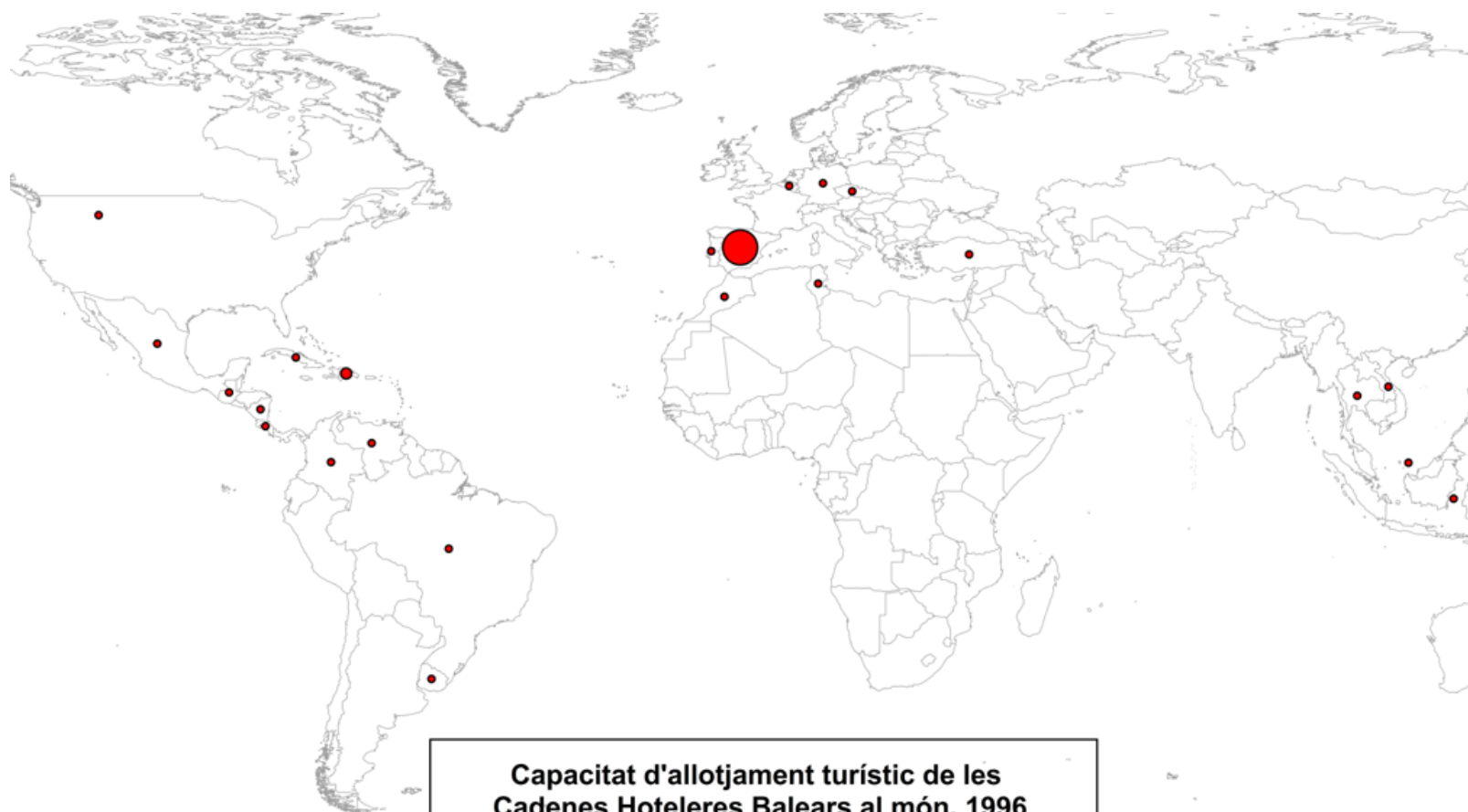
GEOGRAFIES DEL CAPITALISME BALEAR

poder, metabolisme socioeconòmic i patjada ecològica d'una superpotència turística

Ivan Murray Mas

**Capacitat d'allotjament turístic de les
Cadenes Hoteleres Balears al món, 1996**

• 1 pl. - 5000 pl.	● 30000 pl. - 40000 pl.
• 5000 pl. - 10000 pl.	● 40000 pl. - 50000 pl.
• 10000 pl. - 20000 pl.	● 50000 pl. - 60000 pl.
• 20000 pl. - 30000 pl.	● més de 60000 pl.

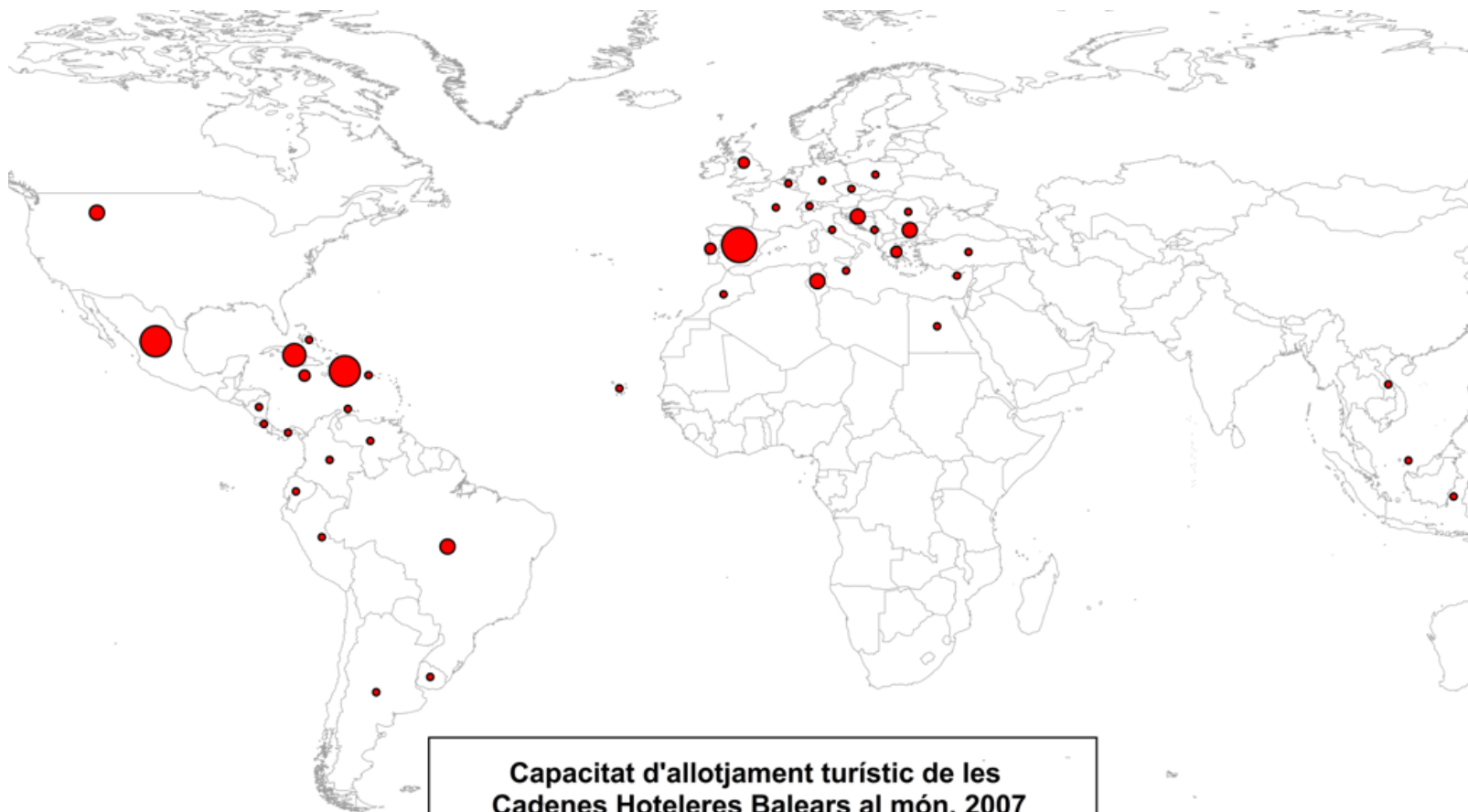
0 700 1.400 2.800 4.200 Km

**GEOGRAFIES DEL
CAPITALISME
BALEAR**

poder, metabolisme socioeconòmic i patjada
ecològica d'una superpotència turística

Ivan Murray Mas

Capacitat d'allotjament turístic de les Cadenes Hoteleres Balears al món, 2007

• 1 pl. - 5000 pl.	● 30000 pl. - 40000 pl.
• 5000 pl. - 10000 pl.	● 40000 pl. - 50000 pl.
• 10000 pl. - 20000 pl.	● 50000 pl. - 60000 pl.
• 20000 pl. - 30000 pl.	● més de 60000 pl.

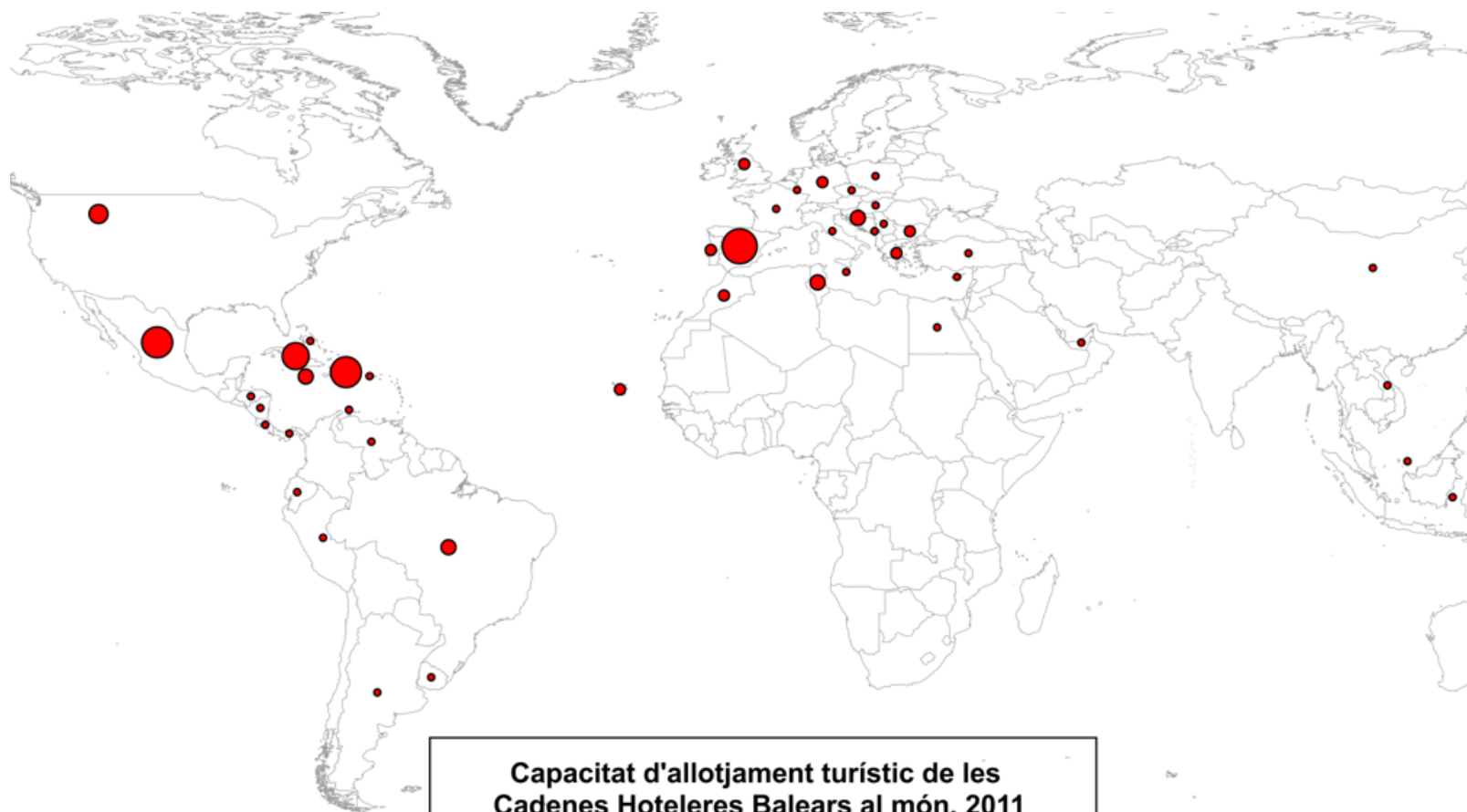
0 700 1.400 2.800 4.200 Km

GEOGRAFIES DEL CAPITALISME BALEAR

poder, metabolisme socioeconòmic i patjada ecològica d'una superpotència turística

Ivan Murray Mas

Capacitat d'allotjament turístic de les Cadenes Hoteleres Balears al món, 2011

• 1 pl. - 5000 pl.	● 30000 pl. - 40000 pl.
• 5000 pl. - 10000 pl.	● 40000 pl. - 50000 pl.
• 10000 pl. - 20000 pl.	● 50000 pl. - 60000 pl.
• 20000 pl. - 30000 pl.	● més de 60000 pl.

0 700 1.400 2.800 4.200 Km

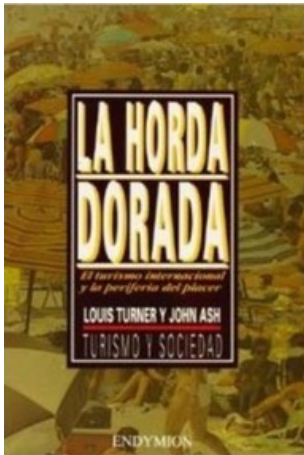
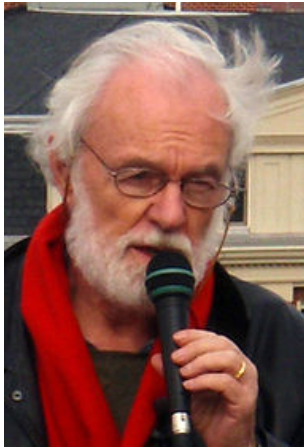
GEOGRAFIES DEL CAPITALISME BALEAR

poder, metabolisme socioeconòmic i petjada ecològica d'una superpotència turística

Ivan Murray Mas

Turisme com a solució espacial

- El desplaçament en l'espai és una de les solucions que té el capital durant les crisis per poder reproduir-se. El capital busca com moure's per poder-se fixar i reproduir-se de forma ampliada. **David Harvey** ho anomena **solucions espai-temporals**.
- Turisme com a oportunitat de creació d'espais on el capital pugui ser fixa't: **motor d'urbanització**.
- **Perifèries de plaer**: Louis Turner & John Ash, *The golden horders*, 1975.

Preguntes que m'interessen

- Com es transformen aquests territoris per la presència hegemònica del capital turístic?
- Quines implicacions socio-ambientals tenen aquestes transformacions?
- Existeixen regularitats que ens permeten identificar característiques compartides en aquests processos?
- Què li passa a la gent, majoritàriament treballadora, en aquests nous espais?

Turisme al Sud Global

- Des dels anys 80 el turisme ha estat una estratègia clau a molts països del Sud, amb suport d'organismes internacionals, per generar ocupació, dinamitzar l'economia i atraure inversions i divises (amb les que fer front al deute extern).
- Sobretot ha estat un gran **agent de transformació urbana i urbanització de les costes.**

Cancún, Mèxic

Turisme al Sud Global

- Des dels anys 80 el turisme ha estat una estratègia clau a molts països del Sud, amb suport d'organismes internacionals per generar ocupació, dinamitzar l'economia i atraure inversió.
- Sobretot ha estat així a països amb una gran costa i una gran quantitat de turistes.

Turisme al Sud Global

- Des dels anys 80 el turisme ha estat una estratègia clau a molts països del Sud, amb suport d'organismes internacionals per generar ocupació, dinamitzar l'economia i atraure inversió.
- Sobretot ha estat així a països amb clima tropical i marjalut, on el turisme s'ha desenvolupat com a sector clau.

Ciutats colonials: gentrificació turística

- Les ciutats colonials s'han convertit en espais per a la inversió i el desenvolupament turístic.
- Àrees pacificades en contextos hostils.
- Col·laboració de la cooperació amb programes de patrimoni.
- El turisme ha facilitat processos de gentrificació.

Oaxaca
Puebla
San Cristóbal de las Casas
Querétaro
Centro Histórico de ST
Ciudad Antigua
Suchitoto
Granada
Cartagena de Indias

Granada, Nicaragua

Santo Domingo, República Dominicana

Urbanització de les costes: l'espai turístic

- Fenomen de dimensions territorials molt important.
- Suposa la transformació d'espais rurals, lligats a la pesca i l'agricultura, la reproducció socials per a grans hisendes, o àrees marginals en **espais turístics**, funcionals als processos de reproducció del capital.
- La creació de l'espai turístic té unes implicacions socio-ambientals molt profundes.

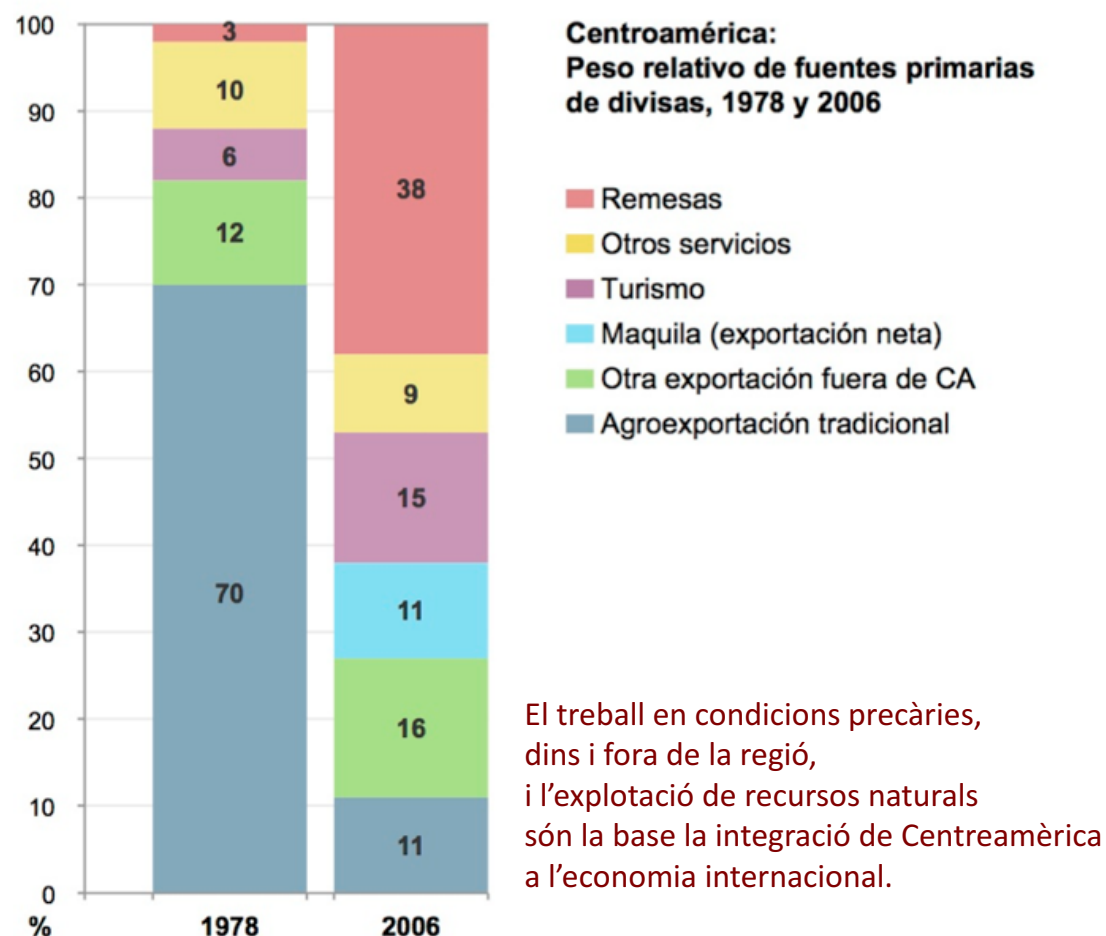

Tola, Nicaragua

Turisme a Centreamèrica, dins un canvi estructural

El PIB del turisme a Centreamèrica està entre un 5% i un 6%.

De l'**agroexportació tradicional** (cotó, plàtans, sucre, cafè i carn), s'ha passat a un **model d'inserció més complex**, on predominen les remeses, productes agrícoles tradicionals i no tradicionals (pinya, meló, taronja), la maquila i el **turisme**.

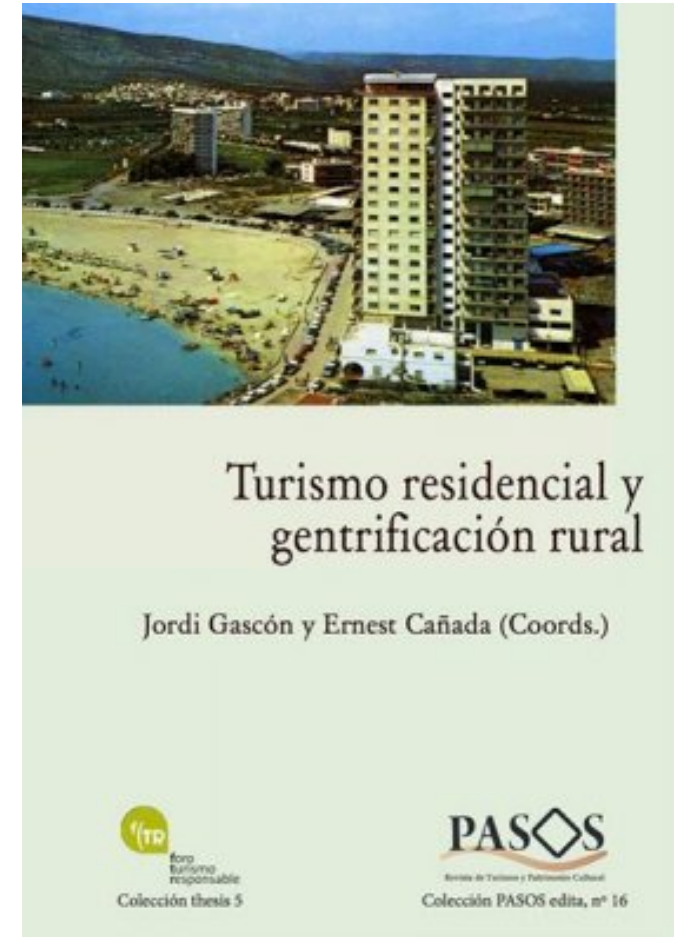

Implicacions socio-ambientals en la construcció de l'espai turístic

---

1. Processos de desposseïció
2. Transformació poblacional
3. Subordinació laboral

Urbanització de les costes: processos de desposseïció

- Recursos en competència entre activitats tradicionals i per a la vida de les comunitats rurals i les necessitats de les noves activitats turístiques:

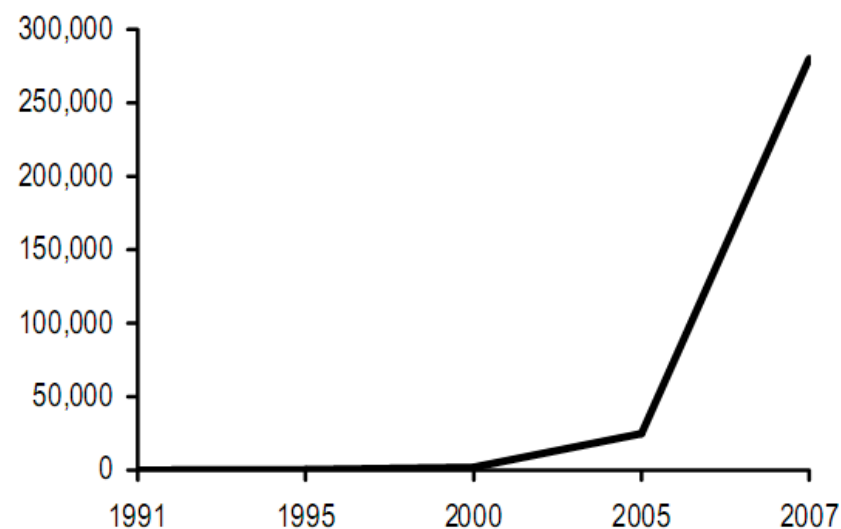
- Factor 1: **Terra**

Guanacaste, Costa Rica

A través de la pressió del mercat:

Evolución del precio de la manzana de tierra en Tola, Nicaragua

Fuente: A. Bonilla & M. Mordt, 2010.

Urbanització de les costes: **processos de desposseïció**

Però també amb l'ús de la violència física.
Exemple: Poble garífuna a Hondures.

Proper informe de Giorgio Trucchi a Alba Sud.

Urbanització de les costes: processos de desposseïció

- Factor 2: Ecosistemas costaneros.
Ex. Manglars.

ElPaís.cr UNIVERSIDAD DE COSTA RICA

[Inicio](#) [Nacionales](#) [Internacionales](#) [Opinión](#) [Deportes](#) [Ambiente](#) [Economía](#) [Cultura](#)

[Inicio](#) / [Nacionales](#) / Hotel Riu irá a juicio penal por daños ambientales

Hotel Riu irá a juicio penal por daños ambientales

Por **Nathalia Villalobos** - 7 Noviembre, 2015 - En Nacionales 3

San José, 7 Nov (ElPaís.cr) – La jueza Adriana Sobrado ordenó llevar el caso del HOTEL RIU en Guanacaste a juicio penal, por la destrucción de bosque en la construcción del proyecto en Playa Matapalo de Carrillo.

Urbanització de les costes: processos de desposseïció

- Factor 3: **Aigua**
accés, salinització, qualitat, despesa pública

Sardinal, Costa Rica, març 2017.

Sardinal de Guanacaste, Costa Rica

Producción de caña
cayó en los tres
últimos años

México analiza
comprar más maíz en
Suramérica

Publicidad

ECONOMÍA

ICT, Acueductos y Alcantarillados y una empresa privada elaboran plan de suministro del líquido

Falta de agua atasca proyectos por \$320 millones en Papagayo

ACTUALIZADO EL 17 DE MARZO DE 2017 A LAS 12:00 AM

Proyectos suspendidos por falta de agua

Proyecto	Inversión (en dólares)	Habitaciones (cantidad)
Hotel Paradisus Bay Resort & Luxury Villas Costa Rica	90.000.000	412
The Point	55.000.000	150
Enjoy Hotels & Resorts Lote 1 (condohotel, área comercial y residencial turístico)	44.712.934	591
Hotel Punta Mar	44.660.000	300
Enjoy Hotels & Resorts Lote 4 (Hotel Altepe, condohotel, residencial turístico y comercial)	25.201.533	340
Hotel Yu Papagayo	22.000.000	151
Enjoy Hotels & Resorts Lote 3 (Hotel Matambú, condohotel y residencial turístico)	17.042.925	138
Enjoy Hotels & Resorts Lote 5 (Hotel Ecolodge Costa Mona, condohotel, centro convenciones, comercial, parque ecológico)	14.083.588	78
Hotel Gran Papagayo (ampliación)	7.848.270	60
Total	320.549.250	2.220

Un polo de desarrollo

El polo de desarrollo Papagayo se estableció en la década de 1970, en un territorio de 1.658 hectáreas, junto al golfo de ese mismo nombre.

FUENTE: ICT.

FIORELLA MORA Y MARVIN BARQUERO/ LA NACIÓN

Un polo de desarrollo. (FIORELLA MORA)

Urbanització de les costes: processos de desposseïció

Guanacaste, Costa Rica

Publicado en *Caribbean News Digital* (<http://www.caribbeannewsdigital.com>)

[Buscar](#) > Printer-friendly

Costa Rica: Cierran hotel Occidental Allegro Papagayo por contaminación ambiental

12.02.2008

Costa Rica. Autoridades sanitarias de este país decidieron cerrar el hotel Allegro Papagayo, propiedad de la cadena española Occidental, por contaminación con aguas negras en zonas públicas, informó María Luisa Ávila, portavoz del Ministerio de Salud.

Urbanització de les costes: transformació poblacional

- Dos moviments: expulsió & atracció
- Expulsió de població rural per dinàmiques de desposseïció.
- Atracció de nous treballadors (alta i baixa posició)
- Atracció de nous residents i visitants flotants.

Laguna de Apoyo, Nicaragua

La Voz del Sandinismo

"Los calles son del pueblo y el pueblo debe defenderlos"
(Daniel, 01 febrero 1983)

Daniel, Buen Gobierno... Nicaragua: Cristiana, Socialista y Solidaria

(<http://www.lavozdelsandinismo.com>)

2015
Vamos Adelante!

Sábado, 24 de octubre de 2015

Prefieren Nicaragua jubilados de EE.UU.

La seguridad ciudadana y el bajo costo de vida en Nicaragua son factores determinantes para que los jubilados prefieran el país para vivir

REDACCIÓN CENTRAL | 04/11/2013

Los jubilados estadounidenses prefieren radicarse en Nicaragua para vivir en esta etapa de la vida, en que necesitan una buena atención médica, seguridad ciudadana, el placer de vivir en lugares agradables y que sus ingresos sean suficientes para vivir holgadamente, así como con deseos de seguir ahí al día siguiente.

Jubilados de Estados Unidos / SKY CRAPER CITY

Urbanització de les costes: **transformació poblacional**

- Pressió per a una reorganització del territori favorable al capital turístic

Costa de Pájaros, Guanacaste, Costa Rica

Urbanització de les costes: transformació poblacional

- Nova urbanització articulada al voltant d'estructures d'allotjament (hotels i residències), infraestructures de transport i de serveis (centres comercials, àrees comercials) i **assentaments de “reproducció” més o menys informal** i amb distàncies variables.

Guanacaste, Costa Rica. © La Nación

2008

Costa Rica, Domingo 16 de noviembre de 2008

nacion.com /el país

LN EL PAÍS

Buscar [Búsqueda avanzada](#)

PORTADA EL PAÍS DEPORTES SUCESOS ECONOMÍA ALDEA GLOBAL EL MUNDO OPINIÓN ENTRETENIMIENTO VIDEOS EMPLEOS AUTOS

Sociedad Política Su cantón Julio CCSS Fischer

SALUD INVESTIGA CAUSAS EN PLAYA MATAPALO DE GUANACASTE

Un peón muerto y 200 enfermos por brote en proyecto hotelero

■ Diarreas, vómitos y males respiratorios atacan en barracas de construcción
■ Salud halla hacinamiento en campamento para 900 trabajadores

MARCELA CANTERO | mcantero@nacion.com

Un peón de construcción falleció y 200 compañeros más enfermaron por un brote de infecciones reportado en un hotel en construcción en playa Matapalo de Sardinal, Carrillo de Guanacaste.

La muerte de Manuel Pérez Sánchez, de 26 años, ocurrió el jueves en las barracas del proyecto turístico donde viven unos 900 trabajadores, en su mayoría de origen nicaragüense.

MÁS SOBRE ESTE TEMA

[Trabajadores molestos queman autobuses](#)
[Empresa adelantó pago a operarios del proyecto](#)
[Salud investiga brote de](#)

Antenoché, a las 8:30 p. m., unos 600 operarios quemaron uno de los buses contratados por la empresa para transportarlos, al alegar falta de información de sus patrones sobre lo que sucedía.

Los primeros indicios de los médicos locales apuntan a que el joven murió por deshidratación, causada por vómitos y

FOTOS

A photograph showing a group of people sitting on the floor in a room, likely a clinic or hospital, receiving medical attention.

La clínica de Sardinal trabajó desde este viernes las 24 horas para recibir a los enfermos. Ayer, un numeroso grupo acudió por atención. Quizá Pérez para lo

Urbanització de les costes: **transformació poblacional**

- Transformació centres històrics pels serveis turístics i desplaçament de població cap a l'exterior afectada per l'increment de preus i soroll.

San Juan del Sur, Nicaragua.

Sunday Funday, San Juan del Sur, Nicaragua.

Urbanització de les costes: **subordinació laboral**

- Treball mal remunerat i poques possibilitats de promoció professional.
- Increment del treball informal.

Urbanització de les costes: **subordinació laboral**

- Tensions per l'ús de l'espai públic per al treball informal.

Playa Matapalo, Guanacaste, Costa Rica.

Urbanització de les costes: **subordinació laboral**

- Repressió anti-sindical: Informe Rel-UITA (2008 i 2011)

Protestes Hotel Decamerón i Las Veraneras, Los Cóbano, El Salvador.

Ernest Cañada

Coordinador d'Alba Sud

www.albasud.org

ernest@albasud.org

